

Ярослав МАНДРИК,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та політології
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
(Івано-Франківськ, Україна) history@nung.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАРТІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕЛА КАДРАМИ МЕХАНІЗАТОРІВ У РОКИ ЗАВЕРШЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1930-Х РОКІВ)

У статті на основі багатого фактичного матеріалу розкрито діяльність партійних та радянських органів радянської України з підготовки кадрів масових професій у 1933–37 рр. Певні зміни в цей період спостерігалися в оснащенні сільського господарства технікою. Покращення оснащення технікою дозволило на кінець другої п'ятирічки розпочати механізацію виробничих процесів. Здебільшого механізаторів готували на короткотермінових курсах. На кінець досліджуваного періоду сільське господарство УРСР не було забезпечене кадрами, ця діяльність зазнала провалу.

У статті розкрито діяльність курсів, склад слухачів, їх походження, систему роботи. Проаналізовано склад педагогічного персоналу курсів, їх розміщення на території радянської України.

Ці зміни суттєво не покращили курсову підготовку масових кадрів, залишилась низькою продуктивність праці колективізованого сільського господарства. Трагічними були наслідки репресивної політики радянської влади. Кадрова політика суттєвих результатів не принесла.

Ключові слова: політика радянської держави, механізатори, село, культура, освіта, курси.

Yaroslav MANDRYK,
Doctor of Historical sciences, Professor,
Head of History and Politology Department
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) history@nung.edu.ua

THE ACTIVITY OF PARTY AUTHORITIES IN UKRAINE ON SUPPORTING THE VILLAGES BY PERSONNEL OF MACHINE OPERATORS DURING THE YEARS OF FINISHING THE CRIMINAL VIOLENT COLLECTIVIZATION (SECOND HALF OF THE 1930S)

The activity of party and government organs of Soviet Ukraine in preparation of machine operators in 1933–37 years is disclosed in the article on the basis of rich factual materials. Some changes in this period were observed in the agricultural equipment. The improvement of equipment made it possible to start mechanization of production processes at the end of the second five-year plan. Basically they were prepared at the short-term courses. At the end of studied period agriculture of the USSR was not provided by the personnel; this activity failed.

The activity of courses, staff of hearers, their origin, and work system are viewed in the article. The staff of pedagogical courses and their location on the territory of Soviet Ukraine is analyzed.

These changes did not essentially improve the course training of mass staff; the labour productivity of the collectivized agriculture was still low. The consequences of the soviet power's repressive policy were destroying. The personnel policy did not give the essential results.

The article deals with the essence of the decisions of the Communist Party leadership of Soviet Ukraine on the issues of collectivized agriculture in the republic, especially with regard to supporting with the massive personnel. Apparently, a lot of decisions were made (it indicates a "personnel hunger" in the Ukrainian villages at that time), but practically none of them was fully implemented. It means that the administrative-command economy of the 1930s was not effective. The experience of those years is extremely useful for the leadership of the modern independent Ukrainian state. In addition, such a system forms a specialist completely separated from the problems of the village, indifferent to the land and the rural culture. The similar problems need to be solved in the villages of Ukraine and today, because the Ukrainian village is at the stage of reforming and transition to new production relations.

Key words: policy of the Soviet state, mechanics, village, culture, education, courses.

Постановка проблеми. Роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.) характерні деяким посиленням тракторизації сільського господарства, закінченням процесу колективізації, повним знищенням індивідуальних господарств. На селі панівним стає колгосп. Цікавим є питання розвитку процесу забезпечення сільськогосподарського вироб-

ництва кадрами масових професій в ці роки, адже колгоспи поступово зміцнювалися, а спеціалістів було обмаль.

Аналіз досліджень. Проблеми підготовки масових кадрів у радянській Україні в роки колективізації відобразились у дослідженнях С. Кульчицького, В. Марочка, Л. Гриневич, Л. Новохатка,

С. Білокопя, Ю. Шаповала та інших сучасних науковців. Різні аспекти кадрової політики радянської держави у роки масової колективізації проаналізовані у наукових працях вчених української діаспори та зарубіжних авторів. Це дослідження К. Кононенка, І. Майстренка, Є. Пастернака, П. Голубенка, К. Костюка, С. Підгайного, Р. Конквеста, Ш. Фіцпатріка та інших учених.

Однак проблема діяльності компартійних державних органів УРСР із підготовки масових колгоспних кадрів у роки масової насильницької колективізації сільського господарства не була глибоко проаналізована в наукових дослідженнях науковців.

З огляду на вищезазначене необхідно підкреслити актуальність теми цього дослідження, потребу її глибокого вивчення.

Мета статті. Спираючись на неопубліковані архівні джерела, автор поставив за мету розкрити цю проблему, особливо наголошуючи на негативному впливі тоталітарної сталінської системи.

Виклад основного матеріалу. Певні зміни в цей період спостерігалися в оснащенні сільського господарства технікою. У роки першої п'ятирічки близько половини тракторів, що надійшли в сільське господарство, були імпортними. У 1933 р. машинно-тракторні станції (далі – МТС) і радгоспи отримали всі сільськогосподарські машини тільки вітчизняного виробництва. За роки 2-ї п'ятирічки кількість тракторів у МТС збільшилась на 41,5 тис. і досягла 83,7 тис. одиниць, комбайнів – на 21,8 тисяч і становила 22,1 тис. одиниць (ЦДАОДВОДУ, Ф. 166. Оп. 17. Спр. 1721. Арк. 14).

Колгоспи і МТС мали також іншу сільськогосподарську техніку, зокрема 220,2 тис. жниварок, 56,9 тис. молотарок, 402,8 тис. сівалок (тракторних і кінних), 10,8 тис. машин для збирання технічних культур, 54,5 тис. тракторних плугів. Однак у 1937 р. із 83,7 тис. цих машин в колгоспах було лише 700 одиниць, основна маса – 67,6 тис. – була в руках держави і розміщувалася в МТС, а 15,3 тис. – у радгоспах (Листопадовий об'єднаний пленум ЦК і ЦК КП(б)У: 100). У такий спосіб держава прив'язала до себе слабкі колгоспи і отримувала від них надприбуток додатково ще за використання техніки.

Покращення оснащення сільськогосподарською технікою дозволило на кінець 2-ї п'ятирічки розпочати механізацію основних виробничих процесів. Загальний обсяг усіх тракторних робіт у колгоспах України в 1933 р. виріс до 11 млн га, а в 1938 р. він становив уже 46,4 млн га умовної оранки. У 1937 р. понад 4/5 загальної площі всіх

видів оранки обробляли трактори, близько 40% площ ярих і озимих культур засівали тракторними сівалками, а комбайни збирали 40% площ зернових колосових культур.

Як же вирішувалася проблема масових кадрів у роки другої п'ятирічки, який був їх культурний рівень розвитку? Основною формою їх підготовки і далі залишалася курсова, але в її організації проявляються певні особливості. Рада Праці та Оборони видала в 1933 р. дві важливі постанови: 4-го вересня – «Про організацію використання тракторного парку» і 21-го вересня – «Положення про тракториста», якими ліквідовувалась короткотермінова підготовка механізаторів. Вказувалося на необхідність організації постійної школи для навчання бригадирів тракторних бригад і механіків.

Виконуючи ці постанови, на об'єднаному листопадовому (1933 рік) пленумі ЦКК і ЦК КП(б)У було поставлено завдання про зміну строків навчання на курсах, про організацію на базі деяких курсів шкіл механізаторів. З реорганізацією шкіл колгоспної молоді в 1932 р. в загальноосвітні школи підготовка механізаторських кадрів з 1933 р. зосереджується безпосередньо при МТС, які стають основною ланкою в цьому процесі (Народне господарство Української РСР, 1957: 35).

Можна сказати, що це був крок уперед, насамперед, тому, що навчання при МТС не було відірване від виробництва. Це давало можливість курсантам краще вивчати техніку і виробничі процеси. Водночас навчання трактористів було продовжено до 4-х місяців. З іншого боку, навчання при МТС мало свої негативні сторони. Було важко поєднувати працю і навчання і, як правило, останнє часто опинялося на другому плані.

У лютому 1934 р. виходить постанова ЦК КП(б)У «Про реорганізацію курсів підготовки комбайнерів у стаціонарні школи з 6-ти місячним строком навчання», згідно з якою підготовка комбайнерів переводилася з курсової на стаціонарну (ЦДАГОУ. Ф.1. Оп. 2702. Спр. 456. Арк. 60).

Збільшуються строки навчання з усіх інших спеціальностей. У 1936 р., як уже говорилося, трактористів готували на 4-місячних курсах, шоферів – у механізаторських школах зі строком навчання 6 місяців, школи бригадирів тракторних бригад були розраховані на 8 місяців, а школи механіків по комбайнах і автомеханіків – на 12 місяців. Це покращувало якість підготовки цих спеціалістів.

Створюються стаціонарні школи підготовки шоферів, механіків, бригадирів тракторних бригад. У Чернігівській області у 1936 р. працювало

8 стаціонарних шкіл, 5 із них готували комбайнерів, 2 – механіків, 1 – шоферів (ЦДАОДВОДУ. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 2547. Арк. 499).

У лютому 1934 р. ЦК КП(б)У запропонував у найстисліші строки укомплектувати курси трактористів, комбайнерів, механіків молотарок, а також випускати спеціалістів тільки після екзаменаційної перевірки. З цього року в Україні розпочинається докорінна перебудова системи підготовки масових кадрів для радгоспів. Мережа курсів з тривалим строком навчання збереглася, але водночас створювалися постійні школи з навчально-виробничими майстернями. Вони стають основною формою підготовки кадрів механізаторів для радгоспів. Протягом 1934–1936 рр. в УСРР для радгоспів було підготовлено близько 22,8 тис. кадрів масових професій (ЦДАОДВОДУ. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 842. Арк. 14).

Зміцнюється база курсів. Так, у 1934 р. в 20-ти школах механізації Донецької області було 52 комбайни, 25 тракторів, 31 автомашина (ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 221. Спр. 459. Арк. 34).

Згідно з рішенням Наркомзему СРСР від 24 вересня 1934 р. без певної матеріально-технічної бази для навчання школи заборонялося відкривати.

На краще змінився склад викладачів курсів. Обласні парторганізації посилали із заводів, інститутів, технікумів спеціалістів для роботи викладачами на курсах механізаторів. Так, Харківський обком КП(б)У в 1934 р. направив у школи механізаторів 45 спеціалістів для роботи викладачами. Усього в Україні в 1934 р. для роботи викладачами було направлено на різні курси і в школи 430 осіб, із них 100 – із центральних органів, 200 – із вузів і технікумів, 130 – із обласних організацій (ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 164. Спр. 434. Арк. 123).

У роки 2-ї п'ятирічки підвищуються вимоги до загальноосвітньої підготовки курсантів. Для вступу на курси трактористів освіта повинна була бути не нижча 3-х класів, на курси комбайнерів – не нижча 4-х класів. Для вступу до школи бригадирів тракторних бригад, крім загальної підготовки, курсант повинен був мати виробничий стаж не менше двох років. Приймалися туди тільки ударники-трактористи, які мали першу категорію і освіту не нижче 4 класів (ЦДАГОУ. Ф. 1. Спр. 13. Арк. 464).

На курсах і в школах механізації створюються спеціальні атестаційні комісії для перевірки знань випускників, їм починають присвоювати кваліфікацію і розряди. При обкомах партії створюються спеціальні комісії, які слідкували за набором курсантів, умовами роботи шкіл і курсів. Так, при

Дніпропетровському обкомі партії в комісію входили 25 осіб. У 1934 р. вона перевірила знання курсантів, у результаті якої з 5814 осіб 288 курсантів (4,5% від загальної кількості) були виключені із шкіл і курсів через низьку успішність. Звичайно, всі ці заходи вплинули на якість підготовки механізаторів. Так, Ольгопільську школу механізації Вінницької області в 1933–1937 рр. закінчили 1513 водіїв, 418 комбайнерів. Атестаційна комісія визнала їх знання добрими. Школа мала 11 навчальних аудиторій, майстерні для практичних занять, бібліотеку. В школі працювали 24 виконавчі з вищою і середньою спеціальною освітою (ЦДАОДВОДУ. Ф. 256. Оп. 1. Спр. 1154. Арк. 24).

У 1936 році в республіканській Кіровській школі атестаційна комісія встановила у 86,2% випускників відмінні та добрі знання, її робота була відзначена Наркомземом СРСР. НКЗС України виділив для преміювання кращих викладачів 2,5 тис. крб і 800 крб – для преміювання кращих учнів (ЦДАОДВОДУ. Ф. 256. Оп. 1. Спр. 1154. Арк. 30–31).

Як бачимо, зрушення в роки 2-ї п'ятирічки в підготовці масових колгоспних кадрів були. Поступово вдосконалювалася їх підготовка, поліпшувалася якість навчання. На жаль, все це були поодинокі факти. Уся система курсової підготовки кадрів масових професій для сільського господарства України в роки другої п'ятирічки була ще дуже недосконалою. Так, 23 лютого 1934 р. ЦК КП(б)У приймає постанову «Про перебіг підготовки кваліфікованих кадрів для МТС», де змушений був визнати, що комплектування курсів проходить незадовільно. Наприклад, план комплектування курсів машиністів молотарок у республіці виконаний до 10 лютого (заняття розпочалися ще 1-го січня) лише на 30%, а в окремих областях ще менше: наприклад, у Вінницькій області – на 18%, Харківській області – на 18%. Рівень підготовки курсантів залишався ще дуже низьким. З цих причин ЦК партії категорично заборонив випускати з курсів і шкіл слухачів без старанної перевірки знань і присвоєння їм кваліфікації (Нарада в ЦК КП(б)У. Комуніст. 1936. 16 січня).

За завданням ЦК КП(б)У було перевірено низку курсів для підготовки масових кадрів. Картина в цілому була сумною. Наприклад, курси комбайнерів при Мелітопольській МТС не мали навчальних класів. У гуртожитку не було світла. Самі гуртожитки не опалювалися (у лютому), не прибиралися, води не було. Бракувало підручників і зошитів. Курси для підготовки трактористів

при згаданій МТС були у такому ж стані, зокрема не було навчальних класів. Фінансів своїх курси не мали, хоча МТС отримувала для них 5 тис. крб. Вони витрачалися на іншу мету, зокрема на ремонт тракторів.

Така сама картина була виявлена на курсах трактористів при Троянівській МТС, на Літенських курсах на Вінниччині (ЦДАОДВОДУ. Ф. 160. Оп. 17. Спр. 362. Арк. 8–9) тощо. Після роботи цієї комісії, після виходу постанови ЦК КП(б)У від 23 лютого 1934 р. в наступні роки обстановка мало в чому змінилася. Тому 15 січня 1936 р. ЦК КП(б)У приймає нову постанову «Про хід підготовки масових технічних та колгоспних кадрів по системі НКЗС УСРР». Сільськогосподарський відділ ЦК перевіряв роботу низки шкіл, районних колгоспних шкіл, курсів при МТС в Одеській, Вінницькій, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях і в МАСРР (Молдавська автономна СРР). Ось яку обстановку було виявлено, наприклад, у Володарській школі комбайнерів на Донеччині. Із перевірених 113 курсантів у 35 осіб були виявлені незадовільні знання (1/3 від загальної кількості), а за офіційними даними керівництва школи – всього 2,6%. Через погані побутові умови на курсах комбайнерів у цій області була дуже висока плинність слухачів. Так, у Новосвітлівській МТС покинули курси 17 слухачів із 30 (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 2702. Спр. 419. Арк. 3–5).

Незадовільним був стан інших шкіл і курсів. Погано були обладнані Перещепинська школа комбайнерів у Дніпропетровській області, Березівська школа трактористів у Одеській області, Балтійська школа комбайнерів і трактористів у Молдавії, дуже низькою була навчальна дисципліна в Ольгопільській школі трактористів на Вінниччині, Володарській школі трактористів на Донеччині тощо. Багато шкіл не було забезпечено підручниками, зошитами, в більшості з них були відсутні гуртожитки, а там, де вони були, умови проживання в кімнатах були просто жахливими (Працюють школи механізаторів, 1936).

Із цих причин одразу ж після виходу вищезазначеної постанови від 1 квітня 1936 р. виходить нова, тепер уже спільна, постанова ЦК КП(б)У

і РНК республіки «Про організацію в областях постійних 6-ти місячних агрозоотехнічних курсів». Нею проголошувалося створення на базі РКШ стаціонарних курсів з контингентом 3,5 тис. осіб. Усього організувалося 37 таких курсів для підготовки кваліфікованих агрозоотехнічних кадрів із числа передової колгоспної молоді. Кошти виділялися облвиконкомами, Наркомфіном України і лише частина – колгоспами. Тобто ці курси переходять фактично на державне утримання, що покращувало їх роботу (ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 2704. Спр. 24. Арк. 14).

Дещо поліпшується робота, пов'язана з відбором працюючої молоді на курси. Першочергово посилалися на навчання комуністи і комсомольці. Посилюється роз'яснювальна робота, курсантам стала надаватися матеріальна допомога. Збільшуються витрати держави на навчання курсантів. Так, у 1934 році вартість навчання 1-го курсанта тракторних курсів зросла до 194 крб на рік, на курсах трактористів-бригадирів – до 108 крб, на курсах комбайнерів – до 194 крб (ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 2704. Спр. 7986. Арк. 43). Зростають асигнування з держбюджету на утримання курсів і шкіл. Усього по Україні тільки в 1936 р. було виділено на організацію курсів 7,5 млн крб, що становило 1/5 частину всіх витрат з держбюджету республіки на підготовку кадрів (ЦДАОДВОДУ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 633. Арк. 12).

Висновки. За всі роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.) в Україні було підготовлено 644,5 тис. спеціалістів масових професій, зокрема 210,2 тис. механізаторів. У кінці 1937 р. в МТС працювало 170 тис. трактористів, машиністів та інших спеціалістів масових професій (ЦДАОДВОДУ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 43).

Однак зусилля партійних та радянських органів УРСР (які всіляко рекламувалися) щодо підготовки масових колгоспних кадрів у роки завершення насильницької злочинної колективізації в українському селі зазнали повного провалу. Проблема кадрів залишилася гострою в сільському господарстві УРСР у всі роки існування радянської влади і була однією з основних причин відставання у його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Центральний державний архів органів державної влади і органів державного управління (далі – ЦДАОДВОДУ), ф. 166, оп. 17, спр. 1721, арк. 14.
2. Листопадовий об'єднаний пленум ЦК і ЦК КП(б)У. Партвидав ЦК КП(б). Харків, 1933. 117 с.
3. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, оп. 1917, арк. 84.
4. Народне господарство Української РСР. К., 1957. 124 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ) ф. 1, оп. 2702, спр. 456, арк. 60.
6. ЦДАОДВОДУ, ф. 2623, оп. 1, спр. 2547, арк. 499.
7. ЦДАОДВОДУ, ф. 166, оп. 17, спр. 842, арк. 14.

8. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 221, спр. 459, арк. 34.
9. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 164, спр. 434, арк. 123.
10. ЦДАГОУ, ф. 1, спр. 13, арк. 464.
11. ЦДАОДВОДУ, ф. 256, оп. 1, спр. 1154, арк. 24.
12. ЦДАОДВОДУ, ф. 166, оп. 16, спр. 1917, арк. 30–31.
13. Нарада в ЦК КП(б)У. Комуніст. 1936. 16 січня.
14. ЦДАОДВОДУ, ф. 160, оп. 17, спр. 362, арк. 8-9.
15. ЦДАГО, ф. 1, оп. 2702, спр. 419, арк. 3-5.
16. Працюють школи механізаторів. Комуніст. 1936. 16 січня.
17. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 2704, спр. 24, арк. 14.
18. 18 ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 2704, спр. 7986, арк. 43.
19. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, спр. 633, арк. 12.
20. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, спр. 2039, арк. 43.

REFERENCES

1. Centralnyi derzhavnyi arkhiv organiv derzhavnoi vlady i organiv derzhavnoho upravlinnia (dali – CZDAODVODU), f. 166, op. 17, spr. 1721, ark. 14. [ukr]
2. Lystopadovyi obiednanyi plenum CZK i CZK KP(b)U. Partvydav CZK KP(b). – Kharkiv, 1933. – 117 s. [ukr]
3. CZDAODVODU, f.5, op. 1, op. 1917, ark. 84. [ukr]
4. Narodne gospodarstvo Ukrayinskoï RSR. K., 1957. 124 s. [ukr]
5. Centralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (dali – CZDAGOU), f.1, op. 2702, spr. 456, ark. 60. [ukr]
6. CZDAODVODU, f. 2623, op. 1, spr. 2547, ark. 499. [ukr]
7. CZDAODVODU, f. 166, op. 17, spr. 842, ark. 14. [ukr]
8. CZDAGOU, f. 1, op. 221, spr. 459, ark. 34. [ukr]
9. CZDAGOU, f. 1, op. 164, spr. 434, ark. 123. [ukr]
10. CZDAGOU, f. 1, op. 164, spr. 13, ark. 464. [ukr]
11. CZDAODVODU, f. 256, op. 1, spr. 1154, ark. 24. [ukr]
12. CZDAODVODU, f. 166, op. 16, spr. 1917, ark. 30–31. [ukr]
13. Narada v CZK KP(b)U. Komunist. 1936. 16 sichnia. [ukr]
14. 14.CZDAODVODU, f. 160, op. 17, spr. 362, ark. 8–9. [ukr]
15. CZDAGO, f. 1, op. 2702, spr. 419, ark. 3–5. [ukr]
16. Praciuiut shkoly mekhanizatoriv. Komunist. 1936. 16 sichnia. [ukr]
17. CZDAGOU, f. 1, op. 2704, spr. 24, ark. 14. [ukr]
18. 18 CZDAGOU, f. 1, op. 2704, spr. 7986, ark. 43. [ukr]
19. 19. CZDAODVODU, f. 5, op. 1, spr. 633, ark. 12. [ukr]
20. CZDAODVODU, f. 5, op. 1, spr. 2039, ark. 43. [ukr]

Статтю подано до редакції 19.04.2018 р.